

**Zadośćuczynienie
pieniężne za szkodę
niemajątkową
powstałą wskutek
niewykonania lub
nienależytego
wykonania umowy**

Rozdział I. Szkoda niemajątkowa i zadośćuczynienie

§ 1. Pojęcie szkody w KC

Polski KC – podobnie jak poprzednio obowiązujący KZ – nie zawiera definicji pojęcia: „szkoda”¹. Ustalenie znaczenia tego terminu zostało zatem pozostawione doktrynie. Takie rozwiązanie jest stosowane w większości ustawodawstw europejskich². Wyjątek stanowi ABGB, w którym wyraźnie uregulowano definicję pojęcia „szkoda”. Zgodnie z § 1293 ABGB szkodę stanowi każdy uszczerbek na majątku, prawach lub osobie³. Za wzorem austriackim⁴ definicja szkody została wprowadzona

¹ Zob. m.in. Z. Banaszczyk, w: K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, t. 1, Komentarz do art. 1–449¹⁰, Warszawa 2015, s. 1158; W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Saffan, E. Skowrońska-Bocian, Zobowiązania. Zarys wykładu, Warszawa 2009, s. 88; T. Dybowski, w: Z. Radwański (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1, Prawo zobowiązań – część ogólna, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 213; P. Sobolewski, w: K. Osajda (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2. Zobowiązania, Warszawa 2013, s. 128; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, Zasada pełnego odszkodowania (mity i rzeczywistość), w: L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar (red.), Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana, Kraków 2005, s. 1070; A. Ohanowicz, Zobowiązania. Zarys według kodeksu cywilnego, Warszawa–Poznań 1965, s. 74; J. Panowicz-Lipska, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, Warszawa 1975, s. 33; Z. Radwański, A. Olejniczak, Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 2014, s. 93; A. Sinkiewicz, Pojęcie i rodzaje szkody w polskim prawie cywilnym, Rej. 1998, Nr 2, s. 59; M. Sośniak, Tendencje rozwojowe instytucji odpowiedzialności cywilnej, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1983, Nr 19–20, s. 392; A. Szpunar, Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i na osobie, Bydgoszcz 1999, s. 22; T. Wiśniewski, w: J. Gudowski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Zobowiązania, t. 3, cz. 1, Warszawa 2013, s. 88.

² Szerzej na ten temat: H. Stoll, Haftungsfolgen im bürgerlichen Recht. Eine Darstellung auf rechtsvergleichender Grundlage, Heidelberg 1993, s. 236; U. Magnus, Comparative Report on the Law of Damages, w: U. Magnus (red.), Unification of Tort Law: Damages, The Hague 2001, s. 190.

³ „Schade heißt jeder Nachteil, welcher jemandem an Vermögen, Rechten oder seiner Person zugefügt worden ist. Davon unterscheidet sich der Entgang des Gewinnes, den jemand nach dem gewöhnlichen Laufe der Dinge zu erwarten hat”.

⁴ H. Koziol, Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective, Wien 2012, s. 109–110.

m.in. w *Principles of European Tort Law* (PETL)⁵. W art. 2:101 PETL stwierdzono, że szkoda obejmuje materialne i niematerialne uszczerbki w prawnie chronionych interesach (dobrach)⁶. W literaturze często podkreśla się jednak, że powyższe definicje nie mają praktycznego znaczenia⁷.

W uzasadnieniu do KZ wskazano, że określenie znaczenia terminu „szkoda” w ustawie jest zbędne, ponieważ wystarcza znaczenie przywiązywane do tego wyrazu w języku potocznym⁸. W ocenie *R. Longchamps de Bériera* szkodą w tym rozumieniu jest „każdy uszczerbek, majątkowy lub niemajątkowy, dotyczący osobę bez prawnego uzasadnienia”⁹. Podobne stanowisko, zakładające, że definiowanie pojęcia „szkoda” przez ustawodawcę nie jest potrzebne, było wielokrotnie wyrażane również w późniejszych wypowiedziach doktryny¹⁰. Niektórzy autorzy poddawali je jednak stanowczej krytyce, wskazując, że termin ten w języku potocznym jest wieloznaczny¹¹, pozwala on jedynie ustalić rdzeń pojęcia, którego kontury pozostają zamazane¹². Niezależnie od powyższego trzeba

⁵ *Principles of European Tort Law. Text and Commentary*, Wien–New York 2005.

⁶ „Damage requires material or immaterial harm to a legally protected interest”.

⁷ Mimo to jednak definicja szkody znalazła się również w austriackim projekcie reformy prawa odszkodowawczego. Projektowany § 1293(1) stanowi: „Schaden ist jeder Nachteil, den jemand an seiner Person, an seinem Vermögen oder an seinen sonstigen geschützten Interessen erleidet. Handelt es sich um einen geldwerten Nachteil, so liegt ein Vermögensschaden vor, sonst ein ideeller Schaden”. Szerzej na ten temat: *R. Reischauer*, w: *P. Rummel* (red.), *Kommentar zum ABGB*, t. 2, cz. 2a, §§ 1293–1312 BGB, Wien 2007, s. 2 i n.

⁸ *R. Longchamps de Bérier*, *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu projektu*, Warszawa 1934, s. 191. Por. orz. SN z 31.1.1938 r., S.II.1995/37, OSP 1938, Nr 502; *J. Basseches, I. Korkis*, *Kodeks zobowiązań*. Orzecznictwo Sądu Najwyższego, uzasadnienie Komisji Kodyfikacyjnej, bibliografia, ustawy dodatkowe, Lwów 1938, s. 179.

⁹ *R. Longchamps de Bérier*, *Zobowiązania*, Poznań 1948, s. 239. *J. Rezler* stwierdza, że zastrzeżenie, iż chodzi o uszczerbek „dotyczący osobę bez prawnego uzasadnienia” nie jest potrzebne, bo przenosi problem w dziedzinę zagadnień odpowiedzialności, a nie ma związku z samą istotą szkody jako faktu, który może uzasadniać roszczenie o naprawienie szkody lub o zadośćuczynienie pieniężne. Nawet wówczas, gdy – z powodu braku innych przesłanek – szkoda nie uzasadnia takiego roszczenia, nie przestaje ona być uszczerbkiem w majątku lub fizycznie i moralnie pojętej osobowości poszkodowanego – *J. Rezler*, *Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku na ciele lub zdrowiu (według prawa cywilnego)*, Warszawa 1968, s. 22.

¹⁰ *A. Ohanowicz, J. Górski*, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970, s. 46; *W. Warkalło, H. Zwolińska*, *Odszkodowanie i inne świadczenia wypadkowe*, Warszawa 1951, s. 60; *W. Warkalło*, *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice*, Warszawa 1972, s. 123.

¹¹ *T. Dybowski*, w: *Z. Radwański* (red.), *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 213.

¹² *A. Szpunar*, *Odszkodowanie za szkodę majątkową*, s. 22. Podobnie *J. Panowicz-Lipska*, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, s. 33. *J. Rezler* stwierdza, że istnieje wyraźna rozbieżność między potocznym ujmowaniem tego terminu a tym jego znaczeniem, które wynika z analizy przepisów prawnych – zob. *tenże*, *Naprawienie szkody*, s. 20.

zauważyć, że spór o zasadność ustawowego określenia pojęcia „szkoda” nie ma istotnego znaczenia, ponieważ z perspektywy odpowiedzialności odszkodowawczej doniosłe jest jedynie to, jakie uszczerbki podlegają naprawieniu¹³.

Za szkodę należy uznać każdy uszczerbek w dobrach (interesach) chronionych prawem, wyrażający się w różnicy między stanem dóbr, jaki by istniał, gdyby nie doszło do konkretnego zdarzenia, a stanem, który wytworzył się wskutek tego zdarzenia¹⁴. Szkodą jest zatem każda negatywna zmiana w sferze praw lub dóbr osoby nią dotkniętej¹⁵. W definicji szkody słusznie pomija się kwestię bezprawności. Brak bezprawności nie zmienia bowiem charakteru poniesionego uszczerbku¹⁶. Niepotrzebne jest także zastrzeżenie, że uszczerbek nastąpił wbrew woli uprawnionego. Szkoda na mieniu może powstać wbrew woli poszkodowanego (np. wskutek czynu niedozwolonego drugiej osoby), pomimo jego woli (np. jako wynik działań, które wbrew przewidywaniom zainteresowanego okazały się dla niego w rezultacie końcowym niekorzystne), a nawet z jego woli, gdy dysponuje on swoim mieniem w sposób niezgodny z zasadami prawidłowej gospodarki¹⁷. Kwestia ta jest jeszcze bardziej widoczna w przypadku szkody na osobie, skoro zgoda, a nawet żądanie tego, kto doznaje uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, nie zawsze wyłącza odpowiedzialność sprawcy¹⁸. Okoliczność, że dany uszczerbek powstał nie „wbrew woli uprawnionego”, lecz za jego sprawą lub z jego

¹³ Por. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Zasada pełnego odszkodowania*, s. 1071.

¹⁴ T. Dybowski, w: Z. Radwański (red.), *System prawa cywilnego*, t. 3, cz. 1, s. 213.

¹⁵ U. Magnus, *Schaden und Ersatz. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Ersatzfähigkeit von Einbußen*, Tübingen 1987, s. 296.

¹⁶ J. Rezler, *Naprawienie szkody*, s. 22; A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową*, s. 23. Por. art. 423 i 424 KC.

¹⁷ Przeciwno temu pogładowi opowiedział się m.in. A. Szpunar, który stwierdził, że prowadzi on do zatarcia granic między różnymi zjawiskami prawnymi. Autor zaznacza, że zgodnie z dominującym poglądem szkodą jest zmniejszenie majątku pewnej osoby, które nastąpiło wbrew woli uprawnionego. Nie mamy do czynienia ze szkodą, jeżeli doszło do zbycia lub zużycia rzeczy przez jej właściciela. Nieuzasadnione jest określanie tych różnych zjawisk jednym terminem. Zob. A. Szpunar, *Recenzja pracy Jana Rezlera „Naprawienie szkody wynikłej ze spowodowania uszczerbku na ciele lub zdrowiu (według kodeksu cywilnego)”*, PIP 1969, Nr 3, s. 614–615; *tenże*, *Ustalenie odszkodowania według przepisów kodeksu cywilnego*, NP 1965, Nr 4, s. 334. Podobnie G. Bieniek stwierdza, że szkodą jest uszczerbek powstały wbrew woli poszkodowanego – zob. G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe*, Warszawa 2011, s. 120.

¹⁸ J. Rezler, *Naprawienie szkody*, s. 21–22. Szerzej na temat zgody uprawnionego: M. Sośniak, *Zgoda uprawnionego w cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Prawnicze 1959, Nr 6, *passim*.

woli, nie eliminuje szkody. Kwestia ta może jedynie być istotna przy ustalaniu odpowiedzialności odszkodowawczej¹⁹.

Szkoda, która powstała wskutek danego zdarzenia, jest równa interesowi, jaki poszkodowany miał w niewystąpieniu tego zdarzenia²⁰. Przez interes należy rozumieć różnicę²¹ między stanem hipotetycznym, jaki istniałby w braku danego zdarzenia, a stanem jaki istnieje w rzeczywistości w związku z zajściem określonych faktów²². Wniosek taki jest uzasadniony w świetle źródłowego znaczenia słowa interes – „*id quod inter est*”, a zatem „to, co leży pomiędzy”²³. Należy przyjąć, że dyferencyjna metoda ustalania szkody może być stosowana także w odniesieniu do uszczerbków niemajątkowych²⁴. Będzie ona wymagała wskazania różnicy między hipotetycznym i realnym stanem przeżyć psychicznych i fizycznych poszkodowanego. Ze względu na brak odpowiedniego miernika wartości, nie będzie jednak możliwe określenie arytmetycznej różnicy między porównywanymi stanami dóbr niemajątkowych²⁵.

§ 2. Szkoda niemajątkowa

W polskiej literaturze przez długi czas pojawiały się rozbieżności co do zakresu i rodzaju uszczerbków objętych pojęciem „szkoda”²⁶. Obec-

¹⁹ *J. Rezler*, Naprawienie szkody, s. 21–22; *J. Jastrzębski*, Kara umowna, Warszawa 2006, s. 111.

²⁰ *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 112.

²¹ Por. *A. Duży*, Dyferencyjna metoda ustalania wysokości szkody, PiP 1993, Nr 10, s. 55–59; *T. Dybowski*, w: *Z. Radwański* (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1, s. 218; *A. Szpunar*, Odszkodowanie za szkodę majątkową, s. 32 i n.; *A. Sinkiewicz*, Pojęcie i rodzaje szkody, s. 64.

²² Por. *W. Fikentscher*, Schuldrecht, Berlin 1997, s. 330–350; *K. Larenz*, Lehrbuch des Schuldrechts, t. 1, Allgemeiner Teil, München 1987, s. 479 i n.

²³ *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 112.

²⁴ W literaturze zwraca się uwagę, że ograniczenie przedmiotu porównania do stanów majątku wyłączałoby szkodę niemajątkową z zakresu pojęcia „szkoda”. Zob. *J. Winiarz*, Ustalenie wysokości odszkodowania, Warszawa 1962, s. 21 i n.; por. *R. Kaczmarek*, Pojęcie szkody w literaturze karnistycznej w porównaniu z cywilnoprawną jej kwalifikacją, NP 1982, Nr 11–12, s. 61; *Z. Radwański*, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna, Poznań 1956, s. 166; *J. Esser*, *E. Schmidt*, Schuldrecht, t. 1, Heidelberg 1995, s. 243. Możliwość stosowania metody dyferencyjnej w odniesieniu do szkody niemajątkowej wyklucza *M. Walachowska* – zob. *taż*, Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę, Toruń 2007, s. 14.

²⁵ *M. Chlamtacz*, Sposoby wynagrodzenia szkody w polskim kodeksie zobowiązań i w prawodawstwach nowożytnych, Lwów 1936, s. 3. Por. także *J. Winiarz*, Ustalenie wysokości odszkodowania, s. 22.

²⁶ Charakterystyczne jest to, że zarówno zwolennicy stanowiska opowiadającego się za wąskim rozumieniem pojęcia „szkoda” (z wyłączeniem uszczerbków nie-

nie nie budzi już wątpliwości, że przez szkodę należy rozumieć zarówno uszczerbki majątkowe, jak i niemajątkowe²⁷. Szkada obejmuje zatem ogół pejoratywnych reperkusji zdarzenia, z którym ustawa łączy obowiązek odszkodowawczy²⁸. Skutki zdarzenia szkodzącego, które przybierają

majątkowych), jak i zwolennicy przeciwnego poglądu powoływali się na znaczenie przywiązywane do wyrazu „szkada” w języku potocznym – por. m.in. *W. Warkalło, H. Zwolińska*, Odszkodowanie i inne świadczenia wypadkowe, s. 60; *R. Longchamps de Bérier*, Zobowiązania, s. 239; *A. Ohanowicz, J. Górski*, Zarys prawa zobowiązań, s. 46. Tak również *J. Rezler*, Naprawienie szkody, s. 14. Spór o zasadność obejmowania uszczerbków niemajątkowych pojęciem „szkada” nie ma charakteru czysto doktrynalnego. Przyjęcie jednego z dwóch stanowisk oznacza odmienne podejście do kwestii stosowania przepisów określających przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej. W razie przyjęcia, że szkoda obejmuje także niemajątkowe konsekwencje danego zdarzenia, przepisy, w których ustawodawca posłużył się tym terminem miałyby bezpośrednio zastosowanie do uszczerbków niemajątkowych. Natomiast w razie uznania, że krzywda jest osobną kategorią pojęciową, przepisy o szkodzie można by było stosować do niej jedynie *per analogiam*. Zob. *M. Kaliński*, Szkada na mieniu i jej naprawienie, Warszawa 2014, s. 211 i n.

²⁷ *Z. Radwański*, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową, s. 3; *Z. Banaszczyk*, w: *K. Pietrzykowski* (red.), Kodeks cywilny, t. 1, s. 1163; *W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Saffjan, E. Skowrońska-Bocian*, Zobowiązania, s. 88; *T. Dybowski*, w: *Z. Radwański* (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1, s. 221; *W.J. Katner*, Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną naruszeniem zobowiązania de lege lata i według propozycji zgłoszonych do projektu kodeksu cywilnego, w: *J. Haberko, A. Olejniczak, A. Pyrzyńska, D. Sokółowska* (red.), Współczesne problemy prawa zobowiązań, Warszawa 2015, s. 296; *J. Panowicz-Lipska*, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, s. 34; *J. Rezler*, Naprawienie szkody, s. 20–21; *M. Saffjan*, Naprawienie krzywdy niemajątkowej w ramach odpowiedzialności ex contractu, w: *M. Pyziak-Szafnicka* (red.), Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara, Kraków 2004, s. 256; *A. Sinkiewicz*, Pojęcie i rodzaje szkody, s. 60; *M. Sośniak*, Tendencje rozwojowe instytucji odpowiedzialności cywilnej, s. 393; *A. Szpunar*, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową, Bydgoszcz 1999, s. 66; *T. Wiśniewski*, w: *J. Gudowski* (red.), Kodeks cywilny, t. 3, cz. 1, s. 88; *K. Zagrobelny*, w: *E. Gniewek, P. Machnikowski* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2014, s. 639–640; *Z. Radwański, A. Olejniczak*, Zobowiązania – część ogólna, s. 94–95. Odmienne *W. Warkalło* oraz *J. Winiarz*, którzy wyłączają krzywdę poza zakres pojęcia „szkada” (*W. Warkalło*, Odpowiedzialność odszkodowawcza, s. 125 i n.; *tenże*, Zadośćuczynienie za krzywdę jako środek ochrony majątkowej dóbr niemajątkowych, ZNUJ PWiOWI 1974, Nr 1, s. 206; *J. Winiarz*, Ustalenie wysokości odszkodowania, s. 16; *tenże*, Obowiązek naprawienia szkody, Warszawa 1970, s. 20). *W. Warkalło* stwierdza jednak, że art. 361–363 KC dotyczą zarówno majątkowych, jak i niemajątkowych konsekwencji zdarzenia szkodzącego. Należy przy tym zwrócić uwagę, że KC na ogół posługuje się pojęciem „szkada” bez bliższego określenia charakteru uszczerbku. Wyjątkowo w art. 24 § 2 oraz art. 438 KC użyto sformułowania „szkada majątkowa”.

²⁸ *T. Dybowski*, w: *Z. Radwański* (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1, s. 221. Warto zwrócić uwagę na wypowiedź *P. Dąbkowskiego*, który analizując termin „szkada”, wskazywał, że już w dawnym prawie polskim pod tym pojęciem rozumiano każdy uszczerbek w cudzych prawach, zarówno majątkowych, jak i niemajątkowych. Autor

charakter majątkowy, należy zakwalifikować jako szkodę majątkową. Z kolei następstwa naruszenia prawnie chronionych dóbr uprawnionego, które nie wpływają na jego stan majątkowy, stanowią szkodę niemajątkową.

Szkodę niemajątkową zazwyczaj definiuje się w sposób negatywny, jako te konsekwencje zdarzenia szkodzącego, które nie znajdują odzwierciedlenia w majątku poszkodowanego²⁹. Obejmuje ona zatem wszelkie skutki natury psychicznej i fizycznej wynikające ze zdarzenia rodzącego odpowiedzialność odszkodowawczą³⁰.

Ustawodawca na oznaczenie uszczerbku o charakterze niemajątkowym posługuje się w KC pojęciem krzywda (art. 417², 445, 446 § 4, art. 448 KC). W KZ używano sformułowania „krzywda moralna”, co jednak spotkało się z krytyką w doktrynie, jako błędnie sugerujące związek tego rodzaju szkody z moralnością³¹. Negatywnie oceniono także używane niekiedy sformułowanie „krzywda niemajątkowa”. Przymiot-

podkreślał, że „szkodę wyrządził zarówno ten, kto w cudzym lesie ścinał drzewo, jak i ten, kto wydawał kobietę za mąż wbrew woli jej krewnych, zatrzymywał narzeczonemu narzeczoną, naruszał cudzą poczciwość” (zob. *P. Dąbkowski*, Prawo prywatne polskie, t. 2, Lwów 1911, s. 344).

²⁹ Tak m.in. *J. Panowicz-Lipska*, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, s. 37; *A. Szpunar*, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową, s. 68; *A. Sinkiewicz*, Pojęcie i rodzaje szkody, s. 72; *M. Wałachowska*, Zadośćuczynienie pieniężne, s. 15; *M. Tancelin*, Des obligations en droit mixte du Québec, Montréal 2009, s. 548–549.

³⁰ *F. Zoll*, Zobowiązania w zarysie według polskiego kodeksu zobowiązań, Warszawa 1948, s. 150; *M. Chlamtacz*, Sposoby wynagrodzenia szkody, s. 2; *K. Larenz*, Zur Abgrenzung des Vermögensschadens vom ideellen Schaden, Versicherungsrecht 1963, s. 312; orz. SN z 3–16.11.1937 r., C. I. 2955/36, Zb. Urz. 1938, poz. 393. W literaturze wielokrotnie podejmowano próby sformułowania definicji pojęcia „szkada niemajątkowa”. Część z nich należy ocenić negatywnie. Przykładowo, *J. Winiarz* stwierdzał, że przez szkodę niemajątkową należy w świetle przepisów KC rozumieć „poniesiony przez daną osobę uszczerbek o charakterze niemajątkowym, z którym ustawa wiąże obowiązek tzw. zadośćuczynienia” (zob. *tenże*, Obowiązek naprawienia szkody, s. 105). Definicja ta nie jest uzasadniona, ponieważ ogranicza ona pojęcie szkody niemajątkowej do uszczerbków prawnie relevantnych. Krytycznie należy ocenić także definicję przedstawioną przez *R. Longchamps de Bériera*, który stwierdza, że „szkada moralna obejmuje cierpienia fizyczne lub moralne, doznane wskutek wyrządzenia szkody” (zob. *tenże*, Zobowiązania, s. 289). Definicja ta cechuje się brakiem precyzji językowej, ponieważ autor za szkodę moralną uznał skutki wyrządzenia szkody.

³¹ *Z. Radwański*, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową, s. 3; *S. Garlicki*, Odpowiedzialność cywilna za nieszczęśliwe wypadki, Warszawa 1971, s. 460; *A. Szpunar*, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową, s. 65. Niezrozumiała jest w tym kontekście wypowiedź *B. Gneli*, która stwierdza, że ustawodawca w KC wyraźnie reguluje odpowiednik szkody niemajątkowej nazwany krzywdą moralną. Zob. *B. Gnela*, Problem naprawienia szkody niemajątkowej w ramach reżimu kontraktowego, w: *E. Gniewek, K. Górska, P. Machnikowski* (red.), Zaciąganie i wykonywanie zobowiązań, Warszawa 2010, s. 105.

nik „niemajątkowa” stanowi *adiectivum superfluum*, skoro zgodnie z powszechnie przyjętą konwencją językową, krzywda może mieć wyłącznie niemajątkowy charakter³².

Pod pojęciem „krzywda” należy rozumieć uszczerbek niemajątkowy wynikający z naruszenia dóbr osobistych uprawnionego³³. Termin „szkada niemajątkowa” ma szersze znaczenie³⁴ – obejmuje poza krzywdą również te przypadki uszczerbku niemajątkowego, które nie stanowią skutków naruszenia dóbr osobistych³⁵. Odróżnienie krzywdy, jako pojęcia węższego, od szkody niemajątkowej, jako pojęcia szerszego, gwarantuje pewien porządek terminologiczny. Ma ono swoje źródło w stanowisku Z. Radwańskiego, który za krzywdę uznawał uszczerbek w sferze osobowości ludzkiej³⁶.

Trzeba jednak zwrócić uwagę, że powyższe rozgraniczenie nie jest konsekwentnie stosowane przez ustawodawcę. We wprowadzonym w 2008 r. art. 446 § 4 KC użyto słowa „krzywda”, mimo że możliwość naprawienia szkody niemajątkowej doznanej przez najbliższych członków rodziny zmarłego nie została powiązana z konstrukcją dóbr osobistych³⁷. Również w obowiązującym wcześniej art. 166 KZ nie uzależniano dopuszczalności zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego od naruszenia dóbr osobistych uprawnionego. Przewidziane w nim zadość-

³² W. Warkalło, Odpowiedzialność odszkodowawcza, s. 126–127, przyp. 19.

³³ Zob. m.in. M. Kaliński, Szkada na mieniu, s. 213; *tenże*, Odpowiedzialność odszkodowawcza, w: A. Olejniczak (red.), System Prawa Prywatnego, t. 6. Prawo zobowiązań – część ogólna, Warszawa 2014, s. 96; A. Śmieja, Czyny niedozwolone, w: A. Olejniczak (red.), System Prawa Prywatnego, t. 6. Prawo zobowiązań – część ogólna, Warszawa 2014, s. 699; wyr. SN z 24.9.2008 r., II CSK 126/08, OSN-ZD 2009, Nr 2, poz. 59.

³⁴ Posługiwanie się ogólniejszym pojęciem „szkada niemajątkowa” zostało zaaprobowane w piśmiennictwie za przykładem ustawodawstw, które używają go *expressis verbis* (art. 2059 włoskiego kodeksu cywilnego, por. § 253 BGB).

³⁵ M. Kaliński, Szkada na mieniu, s. 213; J. Jastrzębski, Kara umowna, s. 112. Przeciwno takiemu rozróżnieniu: J. Matys, Model zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilnym, Warszawa 2010, s. 199. Autorka wskazuje, że ze względu na wprowadzenie art. 446 § 4 KC i brak jednoznacznego powiązania uregulowanych w nim stanów faktycznych z naruszeniem dóbr osobistych, wyodrębnianie pojęcia krzywdy od pojęcia szkody niemajątkowej nie jest zasadne. Z kolei M. Świdowska postuluje używanie wyłącznie pojęcia „szkada niemajątkowa” – M. Świdowska, Zadośćuczynienie jako środek rekompensaty szkód niemajątkowych w przypadku naruszenia dóbr osobistych osób prawnych, w: J. Jastrzębski (red.), Odpowiedzialność odszkodowawcza, Warszawa 2007, s. 300.

³⁶ Z. Radwański, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową, s. 168; por. J. Panowicz-Lipska, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, s. 38.

³⁷ J. Matys, Model zadośćuczynienia pieniężnego, s. 253; por. także K. Pachnik, Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę – glosa do uchw. SN z 22.10.2010 r., III CZP 76/10, MoP 2012, Nr 13, s. 722.

uczynienie pieniężne miało na celu indemnizację bólu i cierpienia powstałego wskutek śmierci członka rodziny. Ustawodawca nie kreował jednak dobra osobistego, które miałyby być w takiej sytuacji naruszone³⁸. Nie ulega wątpliwości, że w niektórych przypadkach wynikiem śmierci poszkodowanego może być naruszenie dóbr osobistych osób mu bliskich³⁹. Dopuszczalność zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego nie została jednak uzależniona od wykazania, że doszło do takiego naruszenia. Z powyższych względów należy negatywnie ocenić zamieszczenie w treści art. 446 § 4 KC terminu „krzywda”. Zdecydowanie bardziej adekwatne byłoby sformułowanie „szkada niemajątkowa”, któremu przypisywane jest szersze znaczenie⁴⁰.

§ 3. Szkada prawnie relewantna

Przedstawione rozumienie terminu „szkada” odpowiada pojęciu szkody naturalnej. Ustalenie zakresu uszczerbków podlegających naprawieniu wymaga odwołania się do pojęcia szkody prawnie relewantnej, ro-

³⁸ J. Matys, Model zadośćuczynienia pieniężnego, s. 246.

³⁹ Warto w tym kontekście zwrócić uwagę, iż w ostatnim czasie pojawiło się kilka orzeczeń, w których SN przyjął, że w razie śmierci bliskiej osoby dochodzi do naruszenia dobra osobistego w postaci „więzi rodzinnych” – zob. uchw. SN z 22.10.2010 r., III CZP 76/10, OSP 2011, Nr 9, poz. 96; wyr. SN z 10.11.2010 r., II CSK 248/10, OSNC 2011/B, poz. 44; uchw. SN z 13.7.2011 r., III CZP 32/11, OSP 2012, Nr 3, poz. 32. Zob. także wyr. SA w Gdańsku z 23.9.2005 r., I ACa 554/05, Legalis. Podobnie B. Lackoroński za dobro osobiste naruszone w sytuacjach objętych zakresem zastosowania art. 446 § 4 KC uznaje życie najbliższych członków rodziny – zob. *tenże*, Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdy wynikłe ze śmierci najbliższego członka rodziny na podstawie art. 446 § 4 k.c., Pal. 2009, Nr 7–8, s. 20 i Nr 9–10, s. 37 i n. Przedstawione powyżej stanowisko judykatury i doktryny należy uznać za zbyt daleko idące. W pełni zgadzam się z poglądem wyrażonym przez M. Walachowską, iż „trudno (...) przyjąć, że ściśle związana z osobą ludzką jest wartość w postaci życia i zdrowia najbliższych członków rodziny, tym bardziej, że ich podstawą ma być – zależna przecież od wielu okoliczności – relacja występującego z roszczeniem względem innej osoby” (M. Walachowska, Głosa do uchw. SN z 22.10.2010 r., III CZP 76/10, OSP 2011, Nr 9, poz. 96, s. 668). Nie budzi wątpliwości doniosłe znaczenie społeczne życia rodzinnego i więzi rodzinnych, jak również to, że w razie ich naruszenia może dojść do powstania szkody niemajątkowej. Naruszenie wymienionych wartości nie powinno jednak być automatycznie utożsamiane z naruszeniem dóbr osobistych. Należy podkreślić, że otwarty charakter katalogu dóbr osobistych (art. 23 KC) nie oznacza, że każdy społecznie istotny interes niemajątkowy powinien zostać uznany za wartość, z której wynikają prawa podmiotowe skuteczne *erga omnes*.

⁴⁰ Por. m.in. M. Kaliński, w: A. Olejniczak (red.), System Prawa Prywatnego, t. 6, s. 91.

zumianej jako negatywne skutki zdarzenia szkodzącego, co do których ustawa lub czynność prawna przewidują obowiązek kompensacji⁴¹.

Ogólnym przepisem określającym zakres szkody podlegającej wyrównaniu jest art. 361 § 2 KC, zgodnie z którym w braku odmiennego przepisu ustawy lub postanowienia umowy naprawienie szkody obejmuje poniesione przez poszkodowanego straty (łac. *damnum emergens*) oraz korzyści, które mógłby uzyskać, gdyby nie wystąpiło zdarzenie szkodzące (łac. *lucrum cessans*). Wbrew wysuwany niekiedy twierdzeniom⁴², przepis ten nie stanowi legalnej definicji szkody. Wskazuje on jedynie zakres uszczerbków podlegających indemnizacji, a zatem zakres szkody prawnie relewantnej⁴³. Z jego treści wynika, że we wszystkich przypadkach, w których ustawodawca posługuje się słowem „szkoda” nie określając jego znaczenia, należy je interpretować w ten właśnie sposób. Przepis ten ma charakter dyspozytywny. Oznacza to, że strony mogą inaczej określić zakres obowiązku odszkodowawczego. Wyjątki mogą także wynikać z przepisów prawnych (np. art. 438, 444–446, 448 oraz 449⁷ KC).

Jednym z odstępstw od zasady wyrażonej w art. 361 § 2 KC jest możliwość kompensacji szkody niemajątkowej uregulowana w art. 417², 445, 446 § 4 i art. 448 KC. Uszczerbki niemajątkowe nie zostały objęte ogólną regułą naprawienia szkody określoną w art. 361 § 2 KC⁴⁴. Z tego względu przyjmuje się, że ich indemnizacja wymaga zawsze wyraźnej podstawy normatywnej⁴⁵. W KZ zawarty był przepis, w którym wprost stwierdzono,

⁴¹ Szerzej na temat szkody prawnie relewantnej: *T. Dybowski*, w: *Z. Radwański* (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1, s. 291 i n.; *A. Sinkiewicz*, Pojęcie i rodzaje szkody, s. 60 i n.; *B. Lewaszkiewicz-Petrykowska*, Zasada pełnego odszkodowania, s. 1071.

⁴² *F. Błahuta*, w: *J. Ignatowicz* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2, Warszawa 1972, s. 865.

⁴³ *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 116–117.

⁴⁴ *B. Lewaszkiewicz-Petrykowska*, Zasada pełnego odszkodowania, s. 1077.

⁴⁵ Zob. m.in. *T. Dybowski*, *Z. Radwański* (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1, s. 223; *A. Szpunar*, Ochrona dóbr osobistych, Warszawa 1979, s. 179; *tenże*, Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci osoby bliskiej, Bydgoszcz 2000, s. 147; *tenże*, Utrata możliwości korzystania z rzeczy, Rej. 1998, Nr 10, s. 18; *tenże*, Naprawienie szkody wyrządzonej przez funkcjonariusza pocztowego, Pal. 1970, Nr 4, s. 15; *J. Rezler*, Naprawienie szkody, s. 17; *M. Kaliński*, Szkoda na mieniu, s. 221; *J. Winiarz*, Obowiązek naprawienia szkody, s. 107; *A. Ohanowicz*, *J. Górski*, Zarys prawa zobowiązań, s. 47–48; *G. Bieniek*, Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe, s. 119 i n.; *S. Garlicki*, Odpowiedzialność cywilna za nieszczęśliwe wypadki, Warszawa 1971, s. 382, 460; por. *Z. Mastowski*, w: *J. Ignatowicz* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 2, Warszawa 1972, s. 1104; *M. Nesterowicz*, Umowa o podróż, w: *J. Rajski* (red.), System Prawa Prywatnego, t. 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa, Warszawa 2011, s. 649; *B. Lackoroński*, Odpowiedzialność za tzw. szkody pośrednie w polskim prawie cywilnym, w: *J. Jastrzębski* (red.), Odpowiedzialność odszkodowawcza, Warszawa 2007, s. 141; wyr. SA w Katowicach z 9.11.2005 r., I ACa

że majątkowa kompensacja krzywdy moralnej jest dopuszczalna wyłącznie, gdy zostało to przewidziane w ustawie (art. 157 § 3 KZ). Identyczna regulacja znalazła się m.in. w § 253 ust. 1 BGB oraz w art. 6:95 hollenderskiego KC. Mimo braku odpowiedniej regulacji, podobna zasada jest przyjmowana w doktrynie austriackiej, gdzie stwierdza się, że szkoda niemajątkowa nie podlega kompensacji poza przypadkami wyraźnie wskazanymi w ustawie lub uznanymi przez orzecznictwo⁴⁶.

W KC nie zamieszczono odpowiednika art. 157 § 3 KZ. Pogląd o wyjątkowym charakterze naprawienia szkody niemajątkowej przez zapłatę sumy pieniężnej jest jednak w pełni uzasadniony również *de lege lata*⁴⁷. Za jego przyjęciem przemawia brzmienie art. 361 § 2 KC, w którym wskazano, że inne reperkusje zdarzenia szkodzącego, niż *damnum emergens* i *lucrum cessans*, co do zasady, nie podlegają kompensacji. Należy przy tym podkreślić, że niewielki zakres uszczerbków niemajątkowych podlegających indemnizacji na tle KC nie jest skutkiem wąskiego rozumienia pojęcia „szkoda”, a jedynie ograniczenia w art. 361 § 2 KC zakresu szkody prawnie relewantnej do majątkowych konsekwencji zdarzenia rodzącego odpowiedzialność odszkodowawczą⁴⁸.

Nie można zgodzić się z wyrażonym niekiedy poglądem, że art. 448 KC w brzmieniu wprowadzonym w 1996 r. stanowi wyłom od zasady, zgodnie z którą przyznanie zadośćuczynienia pieniężnego wymaga zawsze wyraźnej podstawy normatywnej⁴⁹. W art. 448 KC wskazano, że zadośćuczynienie pieniężne przysługuje w razie naruszenia dóbr osobistych. Takie sformułowanie spełnia wymogi pozwalające na uznanie tego przepisu za wyraźną podstawę prawną kompensacji szkody niemajątkowej.

1063/05, OSA 2007, Nr 9, poz. 28. Odmienne *K. Zawada*, Roszczenia o przeniesienie własności urzędów przesyłowych, służebność przesyłu oraz zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę w świetle projektowanej nowelizacji kodeksu cywilnego, KPP 2007, Nr 3, s. 846 i n.

⁴⁶ *F. Bydlinski*, System und Prinzipien des Privatrechts, Wien 1996, s. 222; *H. Koziol*, Basic Questions of Tort Law, s. 114. Obowiązywanie tej zasady teoretycznie przyjmuje się także w prawie angielskim, jednak w ostatnim czasie coraz częściej stwierdza się, że ze względu na rozwój orzecznictwa zasadą stała się dopuszczalność kompensacji szkody niemajątkowej, wyjątkiem zaś jej brak. Zob. *N. Enonchong*, Breach of Contract and Damages for Mental Distress, OJLS 1996, t. 16, Nr 4, s. 636. Por. *S. Rowan*, Remedies for Breach of Contract. A Comparative Analysis of the Protection of Performance, Oxford 2012, s. 124–125, 127; *E. McKendrick*, Contract Law, Oxford 2013, s. 355.

⁴⁷ Tak *M. Saffan*, Naprawienie krzywdy niemajątkowej w ramach odpowiedzialności ex contractu, s. 257.

⁴⁸ *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 117.

⁴⁹ Zob. *M. Ciemiński*, Odszkodowanie za szkodę niemajątkową w ramach odpowiedzialności ex contractu (rozprawa doktorska), Warszawa 2011, s. 27; *tenże*, Odszkodowanie za szkodę niemajątkową w ramach odpowiedzialności ex contractu, Warszawa 2015, s. 43.

kowej. Ze względu na zakres wartości, które mogą zostać zakwalifikowane jako dobra osobiste, niemożliwe byłoby ich szczegółowe wyliczenie w przepisie regulującym kwestię majątkowej indemnizacji krzywdy. Przyjęte w orzecznictwie kryteria zaliczenia danej wartości do katalogu dóbr osobistych pozwalają jednak na każdorazowe określenie zasadności zastosowania art. 448 KC. Warto również zwrócić uwagę, że np. w art. 6:95 holenderskiego KC jednoznacznie wskazano, że przyznanie zadośćuczynienia pieniężnego jest możliwe wyłącznie w przypadkach wyraźnie wskazanych w przepisach prawnych, w art. 6:106 tej ustawy zaś przyjęto, że jego zasądzenie jest możliwe w razie uszkodzenia ciała, zakwestionowania honoru lub reputacji poszkodowanego albo „innego naruszenia dotyczącego jego osoby”⁵⁰.

Konsekwencje zdarzenia szkodzącego, które nie mieszczą się w zakresie szkody prawnie relewantnej, nie podlegają kompensacji. Do tej kategorii, poza znaczną częścią uszczerbków niemajątkowych, można zaliczyć również inne negatywne skutki doznane przez poszkodowanego, jak w szczególności reperkusje niespełniające kryterium związku przyczynowego, o którym mowa w art. 361 § 1 KC⁵¹. Uszczerbki te stanowią szkodę w znaczeniu naturalnym. Zasadniczy brak możliwości uzyskania odszkodowania lub zadośćuczynienia pieniężnego nie pozbawia takich uszczerbków charakteru szkody.

W przedstawionym kontekście za szkodę niemajątkową należy uznać także pejoratywne przeżycia poszkodowanego doznane w związku z powstałą szkodą majątkową. Nieuzasadniony jest pogląd, że takie uszczerbki nie mieszczą się w ramach pojęcia „szkoda niemajątkowa”⁵². Skoro za szkodę uznaje się całokształt negatywnych reperkusji zdarzenia szkodzącego, to obejmuje ona także tego rodzaju skutki w psychice poszkodowanego, mimo że nie są one objęte obowiązkiem odszkodowawczym. Ujemne odczucia związane z poniesieniem szkody majątkowej mieszczą się w pojęciu „szkoda naturalna”.

⁵⁰ „Voor nadeel dat niet in vermogensschade bestaat, heeft de benadeelde recht op een naar billijkheid vast te stellen schadevergoeding (...) indien de benadeelde lichamelijk letsel heeft opgelopen, in zijn eer of goede naam is geschaad of op andere wijze in zijn persoon is aangetast”.

⁵¹ *J. Jastrzębski*, Kara umowna, s. 117.

⁵² *Z. Radwański*, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową, s. 168; *J. Panowicz-Lipska*, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, s. 38. Nawiązując do stanowiska *Z. Radwańskiego* należy jednak zastrzec, że autor odnosi się do możliwości uznawania takich uszczerbków za krzywdę. Nie jest jasne, czy należy przez to rozumieć brak możliwości zakwalifikowania tych uszczerbków do kategorii szkody niemajątkowej w ogólności. Uszczerbki te, co do zasady, nie stanowią krzywdy, ponieważ nie są skutkiem naruszenia dóbr osobistych. Mieszczą się jednak w pojęciu „szkoda niemajątkowa”.

§ 4. Charakter zadośćuczynienia pieniężnego

Majątkowa kompensacja niematerialnych skutków zdarzenia szkodzącego następuje przez zapłatę zadośćuczynienia pieniężnego⁵³. Mimo że uszczerbku niemajątkowego nie da się jednoznacznie ocenić w pieniądzu, ustawodawca uznał za właściwe przyznanie poszkodowanemu roszczenia, którego celem jest indemnizacja szkody niemajątkowej⁵⁴. Suma pieniężna uzyskana przez poszkodowanego ma kompensować doznaną szkodę niemajątkową przez oddziaływanie na sferę jego psychiki⁵⁵. Poszkodowany może wydać otrzymaną kwotę zgodnie ze swoją wolą i w ten sposób zniwelować poniesione uszczerbki⁵⁶.

Zasadniczym celem zadośćuczynienia pieniężnego jest zatem wyrównanie doznanej szkody niemajątkowej⁵⁷. Przez kompensację szkody niemajątkowej należy rozumieć naprawienie poniesionego uszczerbku⁵⁸,

⁵³ Uzasadnione jest posługiwanie się sformułowaniem „zadośćuczynienie pieniężne”, ponieważ w literaturze używa się niekiedy słowa „zadośćuczynienie” także w odniesieniu do niemajątkowych środków ochrony dóbr osobistych. Przykładowo, *R. Longchamps de Bériet* posługuje się pojęciem „zadośćuczynienie w naturze”, jako przykład podając ogłoszenie wyroku (zob. *R. Longchamps de Bériet*, Zobowiązania, s. 300). Por. także *F. Zoll*, Zobowiązania w zarysie według polskiego kodeksu zobowiązań, s. 152; *J. Winiarz*, Obowiązek naprawienia szkody, s. 106–107.

⁵⁴ *M. Kaliński*, Szkada na mieniu, s. 214; *A. Szpunar*, Ustalenie odszkodowania według przepisów kodeksu cywilnego, s. 30; *tenże*, Ochrona dóbr osobistych, s. 180 i n.; *tenże*, Odszkodowanie za szkodę majątkową, s. 28; *tenże*, Zasada pełnego odszkodowania w prawie cywilnym, PiP 1973, Nr 5, s. 31.

⁵⁵ *Z. Radwański*, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową, s. 142, 143. Zob. także *A. Szpunar*, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową w kodeksie cywilnym, PiP 1965, Nr 3, s. 360. Zob. jednak *W. Warkalło*, Zadośćuczynienie za krzywdę, s. 205.

⁵⁶ *Z. Radwański*, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową, s. 143.

⁵⁷ Por. m.in. *A. Śmieja*, w: *A. Olejniczak* (red.), System Prawa Prywatnego, t. 6, s. 702; *A. Szpunar*, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową, s. 77; *tenże*, Uwagi o funkcjach odpowiedzialności odszkodowawczej, PiP 2003, Nr 1, s. 23; *tenże*, O funkcjach odpowiedzialności cywilnej, ZNUJ PWiOWI 1974, Nr 1, s. 174; *tenże*, Rozważania nad odszkodowaniem i karą, PiP 1974, Nr 6, s. 18; *tenże*, Roszczenia kilku poszkodowanych wskutek jednego wypadku komunikacyjnego, Pal. 1975, Nr 12, s. 4; *Z. Radwański*, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową, s. 112; *B. Lewaszkiewicz-Petrykowska*, W sprawie wykładni art. 448 k.c., PS 1997, Nr 1, s. 6; *P. Granecki*, Odpowiedzialność sprawcy szkody niemajątkowej na podstawie art. 448 k.c., Studia Prawnicze 2002, Nr 2, s. 110; wyr. SN z 11.10.2002 r., I CKN 1032/00, Legalis; wyr. SN z 11.4.2006 r., I CSK 159/05, Legalis; wyr. SN z 9.11.2007 r., V CSK 245/07, Legalis; wyr. SN z 14.2.2008 r., II CSK 536/07, OSP 2010, Nr 5, poz. 47; wyr. SN z 15.10.2010 r., V CSK 90/10, Legalis.

⁵⁸ Por. m.in. *A. Szpunar*, O funkcjach odpowiedzialności cywilnej, s. 172; *M. Kaliński*, Szkada na mieniu, s. 146 i n.

a więc przywrócenie stanu, jaki istniał przed jego powstaniem⁵⁹. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że zadośćuczynienie pieniężne jest instrumentem mogącym jedynie w pewnym stopniu złagodzić doznane cierpienia⁶⁰, ponieważ przywrócenie stanu istniejącego przed wyrządzeniem szkody niemajątkowej nie zawsze jest możliwe⁶¹.

W piśmiennictwie, jeszcze w czasie obowiązywania art. 448 KC w pierwotnym brzmieniu, broniono poglądu o kompensacyjnym charakterze zadośćuczynienia pieniężnego⁶². Negowano tym samym koncepcję kary prywatnej, chociaż w orzecznictwie pojawiały się wypowiedzi przypisujące zapłatę na rzecz PCK znaczenie głównie represyjne⁶³. Po nowelizacji art. 448 KC⁶⁴ stanowisko zakładające kompensacyjny charakter zadośćuczynienia pieniężnego uległo wyraźnemu wzmocnieniu. Przyjęcie, że celem zadośćuczynienia pieniężnego jest wyrównanie poniesionej szkody niemajątkowej ma kluczowe znaczenie dla interpretacji wiążących się z nim kwestii szczegółowych.

Indemnizacja szkody niemajątkowej jest jedyną samodzielną funkcją zadośćuczynienia pieniężnego⁶⁵. Funkcja satysfakcyjna, represyjna i prewencyjna są jedynie ubocznym refleksem podstawowego celu zadośćuczynienia pieniężnego, jakim jest naprawienie doznanego uszczerbku⁶⁶. Z punktu widzenia podmiotu zobowiązanego do kompensacji szkody niemajątkowej, konieczność zapłaty zadośćuczynienia może być oczywiście

⁵⁹ Por. m.in. *M. Wawilowa*, O pełniejszą kompensatę szkód na osobie. Zadośćuczynienie czy odszkodowanie?, PiP 1961, Nr 8–9, s. 317; *T. Pajor*, Przemiany w funkcjach odpowiedzialności cywilnej, w: *A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar* (red.), Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. J. Skąpskiemu, Kraków 1994, s. 299.

⁶⁰ Por. *J. Matys*, Model zadośćuczynienia pieniężnego, s. 134–135, 140; *J. Jastrzębski*, Kilka uwag o naprawieniu szkody niemajątkowej, Pal. 2005, Nr 3–4, s. 45; *M. Nesterowicz*, Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę w „procesach lekarskich”, PiP 2005, Nr 3, s. 9.

⁶¹ Por. *J. Kuźmicka-Sulikowska*, Funkcje cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej, PS 2008, Nr 9, s. 20.

⁶² *J. Panowicz-Lipska*, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, s. 71.

⁶³ Zob. m.in. wyr. SN z 11.6.1971 r., I CR 670/70, Legalis.

⁶⁴ Ustawa z 23.8.1996 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 114, poz. 542.

⁶⁵ *J. Jastrzębski*, Glosa do wyr. TK z 7.2.2005 r., Pal. 2007, Nr 7–8, s. 315. Por. *O. Böger*, System der vorteilsorientierten Haftung im Vertrag, Gewinnhaftung und verwandte Haftungsformen anhand von Treuhänder und Trustee, Tübingen 2009, s. 883 i n. Zob. jednak *K. Osajda*, Wielość funkcji zadośćuczynienia a zakres swobody sędziowskiej przy określaniu wysokości zadośćuczynienia, w: *J. Haberko, A. Olejniczak, A. Pырzyńska, D. Sokołowska* (red.), Współczesne problemy prawa zobowiązań, Warszawa 2015, s. 794 i n.

⁶⁶ *J. Jastrzębski*, Kilka uwag o naprawieniu szkody niemajątkowej, s. 33; *A. Szpunar*, Uwagi o funkcjach odpowiedzialności odszkodowawczej, s. 178–179.

postrzegana jako dolegliwość (represja), a także stanowić czynnik powstrzymujący od dokonywania określonych działań (prewencja). Warto jednak zauważyć, że takie cechy można dostrzec również w obowiązku zapłaty odszkodowania za szkodę majątkową, w doktrynie jednak sporadycznie pojawiają się twierdzenia o jego represyjnym lub prewencyjnym charakterze⁶⁷.

Kompensacyjny charakter zadośćuczynienia pieniężnego przemawia za zasadnością ograniczenia możliwości jego dochodzenia do osób fizycznych⁶⁸. W art. 417², 445, 446 § 4 oraz art. 448 KC wyraźnie wskazano, że zadośćuczynienie pieniężne przysługuje poszkodowanemu „za doznaną krzywdę”. Osoba prawna nie może ponieść krzywdy rozumianej jako cierpienia fizyczne i psychiczne. Szkada niemajątkowa jest stanem inherentnie związanym z właściwościami człowieka⁶⁹. Naruszenie prawa niemajątkowego osoby prawnej nie powoduje skutków w sferze jej „przeżyć psychicznych”. Ujemne odczucia, będące następstwem naruszenia dóbr osobistych osób prawnych, dotyczą w istocie związanych z nimi osób fizycznych. Zgodnie z art. 43 KC, przepisy o ochronie dóbr osobistych osób fizycznych stosuje się odpowiednio do osób prawnych, co oznacza, że przepisy te mogą być stosowane bez modyfikacji (np. art. 24 KC), z modyfikacjami (np. art. 23 KC) lub nie powinny być

⁶⁷ Por. przede wszystkim *W. Warkalło*, Odpowiedzialność odszkodowawcza, s. 61–63; por. także *P. Granecki*, Zasada bezwzględnej odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną umyślnie (według kodeksu cywilnego), *Studia Prawnicze* 2000, Nr 3–4, s. 76 i n.

⁶⁸ *A. Śmieja*, w: *A. Olejniczak* (red.), System Prawa Prywatnego, t. 6, s. 732–733; *J. Jastrzębski*, Kilka uwag o naprawieniu szkody niemajątkowej, s. 54; *tenże*, O granicach kompensacji, w: *J. Jastrzębski* (red.), Odpowiedzialność odszkodowawcza, Warszawa 2007, s. 10 i n.; *M. Kaliński*, Szkada na mieniu, s. 207, 232–233. Pogląd ten został również przyjęty w projekcie księgi pierwszej KC opublikowanym przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego działającą przy Ministrze Sprawiedliwości. W art. 54 projektu wyraźnie wskazano, że „osoba prawna nie może żądać dla siebie zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę”. W uzasadnieniu projektu stwierdzono, że roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne jest ściśle związane z psychofizyczną naturą człowieka i dlatego nie powinno przysługiwać osobom prawnym. Dopuszczono jednak możliwość żądania przez osoby prawne zapłaty odpowiedniej kwoty na cel społeczny – zob. *Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości*, Księga pierwsza kodeksu cywilnego, Projekt z uzasadnieniem, Warszawa 2009, s. 51, 63. Odmienne m.in.: *P. Sobolewski*, w: *K. Osajda* (red.), Kodeks cywilny, Komentarz, t. 2, s. 708; *M. Świdowska*, Zadośćuczynienie pieniężne jako środek rekompensaty szkód niemajątkowych, s. 276, 279; wyr. SA w Warszawie z 29.5.2000 r., I ACa 1617/99, Wok. 2001, Nr 11, s. 43; wyr. SN z 24.9.2008 r., II CSK 126/08, OSNC 2009, Nr B, poz. 58.

⁶⁹ Wyr. SA w Krakowie z 28.9.1999 r., I ACa 464/99, TPP 2000, Nr 3; *E. McKendrick*, w: *S. Vogenauer, J. Kleinheisterkamp* (red.), Commentary on the Unidroit Principles of International Commercial Contracts (PICC), Oxford 2009, s. 877–878.

w ogóle stosowane (np. art. 445 KC)⁷⁰. Skoro szkoda niemajątkowa nie może aktualizować się u osób prawnych i nie można wskazać analogicznego do szkody niemajątkowej stanu osoby prawnej, to nakaz tylko odpowiedniego stosowania przepisów o dobrach osobistych osób fizycznych prowadzi do wniosku, że osobom prawnym nie przysługuje roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne⁷¹. Uznanie dopuszczalności dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego przez osobę prawną, wobec braku możliwości doznania krzywdy przez taką jednostkę, podważałoby kompensacyjne znaczenie tej instytucji⁷². Jedynie na marginesie należy zaznaczyć, że analogiczne stanowisko jest przyjmowane w prawie angielskim, gdzie wyraźnie podkreśla się charakter szkody niemajątkowej jako stanu, jakiego doświadczyć może wyłącznie człowiek⁷³.

Pogląd o braku możliwości dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego przez osoby prawne nie jest jednomyślnie aprobowany w polskiej literaturze. *M. Saffan* wskazuje, że dobra osobiste stanowią istotny składnik majątku osoby prawnej. Z tego względu przyznawanie zadośćuczynienia pieniężnego osobom prawnym nie ma na celu zapewnienia im satysfakcji ani wyrównania ujemnych doznań psychicznych, lecz ochronę ich obiektywnie rozumianych interesów związanych z dobrami osobistymi. Autor stwierdza, że miarą celowości i wysokości zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego na rzecz osoby prawnej jest szeroko rozumiany uszczerbek w sferze tych interesów, w tym również w zakresie nie zawsze wymierzalnych interesów majątkowych⁷⁴. Ścisłe powiązanie majątkowych i niemajątkowych interesów osób prawnych zauważa także *P. Granecki*. Autor podkreśla, że interes niemajątkowy osoby prawnej to sfera jej istnienia niedająca się wyrazić w pieniądzu, co nie oznacza jednak, że nie ma ona wpływu na interes majątkowy. W jego ocenie jedynym rozsądnym miernikiem skutków naruszenia dóbr osobistych osoby prawnej jest czynnik majątkowy, ponieważ nie ponosi ona skutków w sferze psychiki. W konsekwencji powstaje sytuacja, w której ochrona dóbr osobistych jako war-

⁷⁰ *J. Nowacki*, „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, PiP 1964, Nr 3, s. 367 i n.

⁷¹ Wyr. SA w Krakowie z 28.9.1999 r., I ACa 464/99, TPP 2000, Nr 3.

⁷² *J. Jastrzębski*, Kilka uwag o naprawieniu szkody niemajątkowej, s. 54. Por. jednak *G. Brüggemeier*, *A. Colombi Ciacchi*, *P. O'Callaghan*, A common core of personality protection, w: *G. Brüggemeier*, *A. Colombi Ciacchi*, *P. O'Callaghan* (red.), *Personality Rights in European Tort Law*, Cambridge 2010, s. 575.

⁷³ Zob. m.in. *A.S. Burrows*, *Remedies for torts and breach of contract*, Oxford 2004, s. 275; *E. McKendrick*, w: *Commentary on the Unidroit Principles of International Commercial Contracts*, s. 877–878. Szerzej na ten temat: *V. Wilcox*, *A company's right to damages for non-pecuniary loss*, Cambridge 2016, *passim*.

⁷⁴ *M. Saffan*, Ochrona majątkowa dóbr osobistych po zmianie przepisów kodeksu cywilnego, PPH 1997, Nr 1, s. 14.

tości niemajątkowych zostaje powiązana z wystąpieniem szkody majątkowej⁷⁵.

Odnosząc się do przedstawionych wypowiedzi należy stwierdzić, że chociaż naruszenie dóbr osobistych osób prawnych zwykle wiąże się z powstaniem szkody majątkowej, to ten rodzaj uszczerbku nie stanowi wystarczającej podstawy przyznania zadośćuczynienia pieniężnego. Szkada majątkowa wynikająca z naruszenia dóbr osobistych podlega kompensacji na zasadach ogólnych (art. 24 § 2 KC). Zadośćuczynienie pieniężne nie powinno być postrzegane jako instytucja uzupełniająca w stosunku do odszkodowania w przypadkach, w których nie jest możliwe precyzyjne określenie rozmiaru powstałej szkody majątkowej. Wyłączną rolą tego instrumentu prawnego jest ochrona wartości niemajątkowych i kompensacja szkody niemajątkowej wynikającej z ich naruszenia⁷⁶. Nieuzasadniona jest modyfikacja celów zadośćuczynienia pieniężnego w zależności od rodzaju podmiotu żądającego ochrony, a tym samym kompensowanie za pomocą tego świadczenia odszkodowawczego szkody majątkowej związanej z naruszeniem dóbr osobistych osób prawnych⁷⁷.

W doktrynie wyrażono także pogląd o zasadności ograniczenia możliwości dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego do osób prawnych nieprowadzących działalności gospodarczej. *J. Koczanowski* wskazuje, że problem zadośćuczynienia pieniężnego przyznawanego osobom prawnym musi być oceniany pod kątem finansowych możliwości działania tych podmiotów w sferze restytucji i ochrony ich interesów osobistych, co wydaje się szczególnie istotne w odniesieniu do osób prawnych nieprowadzących działalności gospodarczej⁷⁸. Podobnie *J. Matys* zwraca uwagę, że w przypadku naruszenia dóbr osobistych podmiotów nieprowadzących działalności gospodarczej, w tym w szczególności wspólnot mieszkaniowych, partii politycznych, stowarzyszeń, kościołów i innych związków wyznaniowych, związków zawodowych i korporacji zrzeszających przedstawicieli różnych zawodów, szkół wyższych czy spółdzielni prowadzących działalność kulturalno-oświatową, powstające skutki naru-

⁷⁵ *P. Granecki*, Dobra osobiste w prawie polskim – zagadnienie dóbr osobistych osób prawnych, PS 2002, Nr 5, s. 14 i n.

⁷⁶ W doktrynie wskazuje się niekiedy, że zadośćuczynienie pieniężne wyrównuje także trudną do obliczenia szkodę majątkową – zob. *A. Śmieja*, Wypowiedzi w dyskusji na temat podmiotów stosunków cywilnoprawnych, w: *M. Sawczuk* (red.), Czterdzieści lat kodeksu cywilnego. Materiały z ogólnopolskiego zjazdu cywilistów w Rzeszowie (8–10 października 2004 r.), Kraków 2006, s. 196.

⁷⁷ Tak również *J. Matys*, Model zadośćuczynienia pieniężnego, s. 171.

⁷⁸ *J. Koczanowski*, Ochrona dóbr osobistych osób prawnych, Kraków 1999, s. 157. Por. *tenże*, Zakres i środki ochrony dóbr osobistych osób prawnych, w: *J. Piątowski* (red.), Dobra osobiste i ich ochrona w polskim prawie cywilnym – zagadnienia wybrane, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 288.

szenia nie mają najczęściej odzwierciedlenia w sytuacji ekonomicznej⁷⁹. Autorka stwierdza, że zadośćuczynienie pieniężne pełni w tych przypadkach właściwą sobie funkcję, ponieważ wyrównuje powstały uszczerbek o charakterze niemajątkowym ujmowany szeroko, jako naruszenie praw i interesów nieznajdujących wyrazu w majątku podmiotu.

Stanowisko ograniczające możliwość dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego do osób prawnych nieprowadzących działalności gospodarczej również należy ocenić negatywnie. Przede wszystkim trzeba zwrócić uwagę, że przedstawiony pogląd utożsamia szkodę niemajątkową z naruszeniem dóbr i interesów chronionych przez prawo⁸⁰. Zapatrywanie, zgodnie z którym szkodą jest już samo naruszenie, czyli wkroczenie w sferę dóbr poszkodowanego, jest niekiedy wyrażane w literaturze⁸¹. Dla jego uzasadnienia w zakresie ochrony dóbr osobistych wskazuje się, że „uszkodzenie ciała i rozstrój zdrowia stanowi naruszenie dobra prawem chronionego i jako takie powinno być traktowane jako szkoda”⁸². Wydaje się jednak, że przytoczone twierdzenie przyjmuje dowodzoną tezę za przesłankę wnioskowania⁸³. Za słuszne należy uznać przeciwne stanowisko, zgodnie z którym szkodę stanowią dopiero skutki naruszenia dóbr należących do sfery prawnej poszkodowanego⁸⁴. Podstawowym argumentem przemawiającym za tym poglądem jest to, że nie każde naruszenie dóbr danej osoby wiąże się z powstaniem po jej stronie uszczerbku⁸⁵. Przykładem może być sytuacja, w której ktoś odpoczywa w ogrodzie należącym do innej osoby bez jej pozwolenia, czy przypadek, w którym ktoś wypo-

⁷⁹ J. Matys, Model zadośćuczynienia pieniężnego, s. 171 i n.

⁸⁰ J. Matys podkreśla zasadność takiego rozumienia szkody niemajątkowej w odniesieniu do osób prawnych – zob. *taż*, Model zadośćuczynienia pieniężnego, s. 169.

⁸¹ Zob. m.in. T. Dybowski, w: Z. Radwański (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1, s. 224 i n.; J. Rezler, Naprawienie szkody, s. 91 i n.; A. Szpunar, Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową w kodeksie cywilnym, s. 164; *tenże*, Ustalenie odszkodowania w prawie cywilnym, Warszawa 1975, s. 8, 41; M. Świdowska, Zadośćuczynienie pieniężne jako środek rekompensaty szkód niemajątkowych, s. 310.

⁸² T. Dybowski, w: Z. Radwański (red.), System prawa cywilnego, t. 3, cz. 1, s. 225; por. A. Szpunar, Szkodą wyrządzona przed urodzeniem dziecka, St. Cyw. 1969, t. 13–14, s. 376.

⁸³ M. Kaliński, Szkodą na mieniu, s. 228.

⁸⁴ Za tym stanowiskiem opowiedzieli się m.in.: M. Kaliński, Szkodą na mieniu, s. 228; J. Panowicz-Lipska, Majątkowa ochrona dóbr osobistych, s. 34, 37; Z. Radwański, Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową, s. 173; J. Jastrzębski, Głosa do wyr. SN z 11.10.2001 r., II CKN 578/99, PPH 2003, Nr 4, s. 51; M. Sośniak, Bezprawność zachowania jako przesłanka odpowiedzialności cywilnej za czyny niedozwolone, Kraków 1959.

⁸⁵ Przypadki, w których naruszenie (łac. *ruptio*) nie powoduje powstania szkody (łac. *iniuria sine damno*) były rozpoznawane już w czasach obowiązywania ustawy akwiliańskiej. Świadczy o tym twierdzenie *Ulpiana*: „Aquila enim eas ruptiones persequitur, quae damna dant” (D.9.2.27.17).

[Przejdź do księgarni →](#)